CARTE, AUTOR ŞI MODEL UMAN ÎN PREDOSLOVIILE VECHI ROMÂNEŞTI

Laura Lazăr Zăvăleanu[*]

1. „Izvor de viiață în veaci nescăzut şi nesăvârşit..." Premise, motivație, finalitate

Există în predosloviile româneşti vechi o secvență compozițională ce apare de câteva ori, încercând să surprindă febra căutării unor cărturari în măsură să dea la iveală cartea de care este nevoie într-un anumit moment. Imaginea construită pare să semene, de fiecare dată, cu aceea regăsită în basmele ori legendele populare (vezi *Mănăstirea Argeşului,* spre exemplu) sau în cărțile populare de tipul Alexandriei, unde împăratul dă sfară în țară pentru a se găsi viteazul, vraciul sau cărturarul în măsură să poată soluționa criza amenințând regatul său.

Motivul eroului salvator apare, cu structură similară, şi în contextul deloc fabulos al Țărilor Române aflate în criză culturală identificată, şi a cărei soluție nu va mai fi naşterea miraculoasă a moştenitorului sau uciderea zmeului, ci oferta sapiențială – *cartea/ scrierea*, precum în splendidul fragment din predoslovia la *Carte românească de învățătură*, 1646, purtând titlul *Toți ceia ce sânt creştini pravoslavnici, cine va ceti ca să înțeleagă, si* semnată Evstratie biv Logofet. Citām întregul paragraf ce descrie „osârdia" căutărilor Domnitorului Vasile Lupu – domn înțelept, bun observator, conştient de necestitatea absolută a *învățăturii* în țara sa –, tocmai pentru că este reprezentativ nu doar pentru realitățile şi mentalitatea vremii, dar şi pentru pentru o atitudine mereu regăsită în spațiul Țărilor Române – aceea a *mecenatului cultural*: „Drept aceaia şi al nostru prea luminat întru creştinătate şi direpț întru credință Ioan Vasilie voevoda, domnul şi biruitoriul țărâi Moldovei, urmând urma celor buni şi înțelepți domni, socotind neputința şi slăbiciunea acestui loc şi împuținarea izvoarălor svintelor scripturi şi altor învățături şi cunoscând nevoia ce va veni şi scădearea asupra oamenilor, ce vor fi lăcuitori în țara Moldovei, fiind fără învățătură, vor fi de pururea însătați şi lipsiți ca şi cum are fi într-un loc secetos fără de apă, şi mai vârtos vădzând nedreptățile şi asuprealele mişeilor carele fac cei neînvățați şi neînțelegători, diregătorii şi giudeațele de pre la toate scaunele Moldovei, drept aceaia cu multă osârdie s-au nevoit măriia sa de-au cercat pre multe țări, până l-au îndireptat Dumnedzău de-au găsit oameni ca aceia, dascăli şi filosofi, de-au scos den cărți elineşti şi lătineşti toate tocmealele ceale bune şi giudeațele celor

[*] Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca.

RITL, nr. 1–4, p. 149–165, Bucureşti, 2013

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

buni creştini şi svinţi împăraţi, carile ca o lumină lumineadză şi arată tot lucrul celor întunecaţi şi proşti şi neînvăţaţi ca să cunoască strâmbătatea tuturor şi să giudece pre direptate: carele să cheamă acmu Pravilele împărăteşti. Aceastea înţelepciuni şi aceastea învăţături ne-au dat şi ne-au lăsat noo tuturor rodului românesc, ca să ne fie noo de pururea izvor de viiaţia în veaci nescădzut şi nesvârşit"[1].

Dincolo de frumuseţea imaginilor construite, probabil inconştient, în oglindă, prin activarea unui fond ancestral latent[2], rămân semnificative, pe de o parte, această trăire a realităţii imediate după ritmurile şi modelele fabulosului exemplar şi unic (susţinut şi de insertul de tip *narratio* din structura discursului retoric al predosloviei), pe de alta, permeabilitatea unor medii ce se alimentează reciproc: cultura populară şi cultura cultă, fantasticul şi istoria trăită zi de zi, în desfăşurarea ei.

Am focalizat acest motiv pentru că, în spaţiul culturii şi literaturii române vechi ideea *scrierii ca salvare* (de uitare, de păcat, ba chiar de moarte) este regăsită, sub diferite ipostaze, în majoritatea textelor prefaţiale. În predoslovia la *Evanghelie învăţătoare*, de la Mănăstirea Dealu, din 1644, Meletie Macedoneanul îi conferă – în forma ei exemplară, a S*cripturilor,* valoare ontologică, de redempţiune, de recuperarea a darului perfecţiunii iniţiale pierdute prin păcatul originar, şi a vieţii veşnice: „ca să putem ajunge întra-acé destoinicie dentăiu caré o au avut omul acel dentăiu în raiu pănî nu căzuse, şi pentru acéia au socotit Dumnezeu acest al doelé ajutoriul al scripturilor însî aflat, şi se a dat noao"[3]. Ea este darul divin[4] care, în aceeaşi *Carte românească de învăţătură*, Iaşi, 1646, provocând la efort de cercetare şi descoperire a sensului Sfintelor Scripturi pe acei ce „s-au cumpătat de-au cercat până s-au spodobit de-au găsit izvorul vieţii cel nescădzut", focalizează, prin metafora *scrierii-moşie* transmisă urmaşilor, ideea fundamentală a legatului sapienţial ca formă absolută de moştenire, pentru că ea oferă acces nu numai la bunăstarea materială, ci la însăşi sursa vieţii eterne.

Se configurează, astfel, în mod ideal, un univers unde *învăţătura,* categorie gnoseologică şi ontologică deopotrivă, este o nevoie vitală, *sine qua non* – „pentru că cum nu poate nime a lăcui în ceastă lume fără de apă, aşea nu poate fi nice fără învăţătură"[5]–, fără de care existenţa umană – „cinstit[ă] şi cu dregătoria [...] cuvântului"[6] –, ar decădea din propria-i condiţie de superioritate intelectuală şi morală.

[1] *Carte românească de învăţătură,* 1646, ediţie critică de Andrei Rădulescu & Colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei RPR, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1961, p.37–38.

[2] Într-o cheie de lectură unde, în acelaşi spaţiu cultural, funcţionează elemente din imaginarul comun, alegoria locuitorilor Moldovei, care, fără învăţătură, vor fi „de pururea însătaţi şi lipsiţi ca şi cum are fi într-un loc secetos fără de apă" aminteşte secvenţele din basmele populare descriind hotarul pustiit şi ars de secetă al Scorpiei, ori Ghionoaiei (în *Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte,* personaje pedepsite tocmai pentru ca n-au ascultat învăţăturile părinţilor) prin care trebuie să treacă protagonistul plecat, întotdeauna, într-o călătorie de iniţiere.

[3] În BRV I, p. 144–147.

[4] În *Noul Testament,* Bălgrad, 1648, metafora *cărţii-dar* apare şi cu sens invers, de danie binecuvântată, întoarsă, prin celălalt, către Dumnezeu: „pomană neuitată în veaci".

[5] *Carte românească de învăţătură,* 1646, ed.cit. p. 37.

[6] Predoslovia Mitropolitului Ştefan al Ungrovlahiei la *Mystirio,* Târgovişte, 1651, în BRV I, p. 178–183.

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

Cum şi prefaţa lui Şerban Cantacuzino la *Sfânta şi dumnezeiasca Evanghelie*, Bucureşti, 1680 o mărturiseşte, aşezând *Tablele Legii* şi *Noul Testament* între cele dintâi „multe şi bogate mijloace [...] pentru spăşnie”[7] prin care se arată dragostea divină, creştinismul, prin excelenţă o religie şi o civilizaţie a scrisului, concepe scrierea ca formă supremă de Cunoaştere a lui Dumnezeu şi de comunicare cu El. Predosloviile vechilor texte religioase româneşti asumă ideea şi o transformă în motivaţie esenţială a tipăririi cărţilor într-un spaţiu unde ivirea lor în lumină echivalează, de multe ori, cu o profesiune de credinţă religioasă, identitară şi culturală deopotrivă, prefigurând, în acelaşi timp, un ideal de *modus vivendi* în configurare.

Pornind de aici, studiul meu vrea să deceleze semne ale importanţei cărţii nu numai ca formă de intercesorat om–Dumnezeu, dar şi ca mijloc fundamental de educare şi edificare culturală şi intelectuală a celor de acelaşi neam şi credinţă. Pentru că, sintetizând realitatea complexă a unei întregi societăţi, predosloviile devin adevărate agore simbolice de unde cărturarii vremii ambiţionează să modeleze minţile şi spiritele în domenii tot mai vaste, cel mai adesea cu sentimentul şi conştiinţa necesităţii şi importanţei propriului act de pionierat, ca şi al nevoii de explicitare, de iniţiere şi învăţare a norodului.

Ele schiţează contururile unui univers *biblocentric* (în sens etimologic), dacă putem spune astfel, unde înseşi modelele umane se definesc în funcţie de raporturile cu cartea ale protagoniştilor, iubitori ori ctitori de carte, în ipostaze diferite, de la simplul cititor la autor, traducător, diortositor, protector sau finanţator.

Astfel, comentariile vor fi organizate pe trei paliere, vizând să distingă în textele predosloviilor: 1. *Metafore ale cărţii* şi *modele auctoriale* implicate, alături de *metafore ale lecturii* construind un *model ideal al cititorului*; 2. Imagini ale *scriitorului-cărturar*. La care se adăuga, pentru precizie, şi o a treia ofertă de exemplaritate umană în raporturile cu cartea – *mecenatul.*

2. „Oglindî văzătoare pre Dumnezeu luminî nestinsî a strălucirei de minte...” Metafore *carte/ scriitor, lectură/cititor*

Scrise după regulile retoricii antice, unde un text, pentru a fi receptat, trebuie să respecte triada ciceroniană şi quintiliană deopotrivă – *delectare, persuadere, docere*, predosloviile nu uită *imperativul estetic*, condiţie a atragerii cititorului între paginile cărţii.

Din această perspectivă, *metaforele cărţii* devin emblematici *ambreiori retorici* în măsură să influenţeze decisiv demersul de receptare, scriitorii concepând *opera însăşi ca pe un spaţio-timp simbolic* ce-i conţine şi le determină scriitura.

Cartea – *grădină a desfătării* (la Antim Ivireanul, într-una dintre dedicaţiile sale, susţinută şi de metafora tiparului – „râu de aur”[8], în debutul *Florii darurilor*, cu varianta

[7] *Sfânta şi dumnezeiasca Evanghelie*, Bucureşti, 1680, în BRV I, p.246.

[8] Antim Ivireanul, *Opere*, ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 411–412.

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

„dumbravei foarte mari de flori”[9], în *Discursurile* lui Miron Costin[10] şi, mai ales, *Cartea de închinăciune* a *Divanului)*, îl plasează astfel pe scriitor în ipostaza de *grădinar*, într-un timp al *semănatului*, *culesului*[11] şi *selecţiei*, similare cu etapele creaţiei[12].

Alături, *metafora istoriei-comoară*[13] ce activează un spaţiu al căutării – proba labirintului – şi o *vreme a scoaterii din ascundere*, a descoperirii adevărului, unde scriitorul parcurge, succesiv, traseul *neofitului* tatonând limitele realităţii pe care vrea să o descifrez, şi, apoi, după înţelegerea reperelor ei, pe cel al *iniţiatului.*

În strânsă legătură se configurează, din această perspectivă, alegoria *cărţii-călătorie*: cronicarul, în ipostaza sa de *homo viator*, deplasându-se în timp şi iniţiindu-l pe cititor[14] pe *drumul* lecturii, într-un demers moderat, realizat cu discernământ şi măsură, astfel încât „celea ce să cad *credinţii* istoriceşti *hotare* [s.m.][15] să nu fie depăşite. În relaţie cu locul comun al *credinţei* – fie ea în spaţiul hotărnicit al istoriei, în Dumnezeu sau în puterea scrisului – *cartea-candelă* propune un alt topos, sacru, al *luminii* străjuind gândul *învăţăturii*[16] şi un timp al arderii, al combustiei spirituale consacrate atingerii finalităţii cunoaşterii de sine şi de Dumnezeu, unde modelele umane întruchipate de scriitor ar fi, în termenii lui Balthasar Gracián, cel al *discernătorului,* dublat de al *cuminecătorului*[17].

Opera ca răgaz simbolic al *ospăţului sapienţial* şi spaţiu metaforic al *mesei înţelepciunii*, dublată de imaginea semnificativă a *oglinzii* (deschizând, de data aceasta, spre necesitatea orânduirii *spaţiului interior* şi a duratei vieţii[18]) conturează un alt model uman: scriitorul *ca înţelept al cetăţii,* chemînd la banchetul reflexivităţii şi al introspecţiei.

Tot în raport cu valorile cetăţii şi rolul eruditului în ea, alegoria *scrierii-luptă*, “lupta monomahiii” cu uitarea, cu timpul, în „câmpii ritoricăi” sau „câmpul istoriilor”, unde scriitorul, cavaler fără teamă, foloseşte *dragostea de moşie* ca *scut* şi *armă*[19].

[9] Pandele Olteanu, *Floarea darurilor sau Fiore di virtù*, studiu, ediţie critică pe versiuni, după manuscrise, traducere şi glosar în context comparat Timişoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1992, p. 35.

[10] M. Costin, *Opere II*, ediţie critică îngrijită de P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1963, p. 127–131.

[11] Nu dezvolt aici simbolistica neotestamentară a *semănatului* şi a *culesului*, semnalez numai referinţa.

[12] Vezi comparaţiile implicite prezente în alegoria *Divanului*, p. 109–111.

[13] D. Cantemir, *Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor*, I, ediţie îngrijită, studiu introductiv, glosar şi indici de Stela Toma, Bucureşti, Editura Minerva, 1998, p.7.

[14] Imaginea *cărţii-călătorie* făcută împreună de cititor şi autor apare şi la cronicarul francez Geoffroy de Villehardouin, în *Cucerirea Constantinopolului* (Cluj, Editura Limes, 2002, traducere şi note de Tatiana Ana Fluieraru, ediţie îngrijită şi prefaţată de Ovidiu Pecican, p. 150).

[15] D. Cantemir, *Hronicul*…, p.8.

[16] Idem, *Divanul*, p.117: „în candila aceştii cărticele, a darului şi a învăţăturii ce întru tine ai, lumina a aprinde nu te-ai lenevit”.

[17] Vezi Balthasar Gracián, *Cărţile omului desăvârşit,* [Bucureşti], Editura Humanitas,1994.

[18] *Ibidem*, p. 113: „ca în trei luminoase şi neprăvuite oglinde, precum a trupului, aşe a sufletului stat şi podoabă îţi, privind, *socoteşte*, şi ceva dintr-acestea lipsă iar grozav văzând, *tocmeşte* şi cum să cade frumos *orânduieşte* şi împodobeşte”.

[19] Citatele şi parafrazele legate de alegoria *scrierea-luptă* sunt preluate din D. Cantemir, *Hronicul*…, p. 6–7.

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

O atenție particulară impune în context, prin capacitatea sa de a concentra, sintetiza şi dezvolta în acelaşi ttext o mare parte a metaforelor perioadei, predoslovia la *Evanghelie învățătoare*, Govora, 1642, a lui Udrişte Năsturel[20].

Astfel, metaforei *cărții grădină* îi corespunde, aici, cea a *cărții-floare*: receptarea se face sub semnul esteticului şi al senzorialului ca variantă de exploatare a lui drept formă de cunoaştere deplină a lumii, în toate ipostazele ei, într-un fel de împărtăşire simbolică, prin intermediul celor cinci simțuri, cu tainele lumii divine. Cartea „floare pré înfrămsețatî şi dulce mirositoare adusă den raiul vederei ceriului" provoacă la un exercițiu cognitivo-senzorial unde „măna [...] grabnică îmblătoare", în concert cu mintea, aducând *cartea-floare* şi aşezând-o în fața cititorului, oferă prilejul acestui banchet senzorialo-sapiențial ce surprinde ritualul apropierii şi aproprierii cuvântului scris prin concertarea simbolică a *mirosului* – „ şi mirosiți întru ia mirezma ceriului", *gustului* – „şi cu aceia îndulciți sufletele voastre cu dulciața fără sațiu", *văzului* „şi cu vedéria frămseției, veseliți ochii cei înțelegători". Lectura, însă, cum era de aşteptat, mizează pe *o sublimare a simțurilor, prin receptarea lor prin excelență în cheie spirituală*, ca oferind acces la esență, pentru că *ochii cei înțelegători* au ca miză să „cunoaşteți rădăcina bunâtății lui, că iaste mult roditoare de înțelégeré sufletéscî".

Într-o frază amplă, unde Udrişte Năsturel excelează în construcția de imagini emblematice pentru o întreagă istorie a ideilor perioadei, se adaugă metafora *cărții-strajă neadormită* – „strajî trezvî" – ce susține, protejează şi provocă la introspecție[21] a cărții „chezaş şi povețitoare" – garant şi adjuvant –, ori excepționala comparație a cărții cu „bucin glăsitoriu de Dumnezeu" şi dublu atribut de *vestitor* („de oştire cătrî țiitoriul de lume"[22]) şi de *protector de rău* („înfricoşind plăcurele Satanei"). Se anticipează magistral şi metafora *cărții-spadă* ce va face carieră la Cantemir. Tot cu rol ocrotitor şi purificator – „spatî de amăndoao părțile ascuțitî de tae toatî fărî légé şi necurățiia şi hulele ereticilor" –, metafora se remarcă prin cvadrupla funcție pe care o conferă conceptului de *strălucire*: *apărare* şi *corectare (*„înfricoşazî nu numai pre muîncitori şi pre împărații pământeşti, ce tocma şi dracilor"), *iluminare (*„luminéza pre carii sănt întru întunérecul neînțelégeriei, şi înțeleptéste tinerii şi întăréşte întru înțeles pre bătrâni"), *curățire de păcat (* „arde cu focul lucrăriei sale toți mărăcinil iubirei de argint şi tot feliul de hrésturi (?) ale păcatului"), *vindecare* („şi cu văpaia căldurii sale încălzéşte sufletele şi inimile céle degerate cătră Dumnezeu"), amintind, dintr-un imaginar creştin atotprezent, sabia de foc a Arhanghelului Mihail.

[20] *Evanghelie învățătoare*, Govora, 1642, a lui Udrişte Năsturel în BRV I.

[21] Împreună cu *dreapta socotință, discernământul* – „cu socotinți şi cu semuiria sufletéscî", după cum cheamă la lectură Udrişte, trezvia implică, în patristică, la introspecție şi cântărire de sine. „Trezvia este în principal luare aminte la noi înşine, la cele ce se petrec în interiorul nostru, la gândurile care ne asaltează, este luare aminte la sugestiile care ne vin, la consecințele lecturilor pe care le facem. Ea se manifestă şi prin paza minții, în sensul că luarea aminte se face pentru păzirea minții", notează Arhim. Teofil Părăian într-un text pblicat în revista „Epigania", Cf. http://www.crestinortodox.ro/sfaturi-duhovnicesti/parintele-teofil-paraian-despre-trezvie-68435.html.

[22] Foarte frumoasă această idee a cărții ce întoarce, în arc reflex, glăsuirea *despre Dumnezeu* în glasuire *despre „oştirea" lui.*

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

Dincolo de originalitatea imaginilor, trebuie reținută arta nuanței de excepție prin care cărturarul valah, încărcând de fiecare dată metafora cu dublă funcție, de sens contrar, concepe cartea ca pe un *farmakon* ce, simultan, vindecă şi pedepseşte, întăreşte în credință şi veştejeşte păcatul.

„Derept aciasta rog pre dumnévoastrî pentru liubovul priimiți aciasta carte spăsitoare de suflet, şi cetiți cu dédins cu socotințî, şi cu semuiria sufletéscî", cheamă Năsturel, în final, la lectura discernătoare, empatică şi hermeneutică. Pentru că, „izvor înțelesului sufletesc", ori *„ascunsă vistieriia a toate bunîtățile"* unde se pătrunde cu *cheia înțelesului,* „oglindî văzâtoare pre Dumnezeu, luminî nestinsî a strălucirei de minte", cartea se defineşte ca liant şi revelator al lumii divine în spațiul rațiunii umane, unde miza este, într-un sistem de corespondențe complex şi mereu activ, cunoaşterea de sine ca premisă pentru cunoaşterea de Dumnezeu.

Într-o astfel de abordare, nimic mai revelatoriu decât magistrala alegorie a cititorului pornit pe calea căutării sensului – asimilat cu călătorul umblând în lumină ori corabia plutind lin din *Cuvînt înainte către cetitor. Cetitorilor cărții aceştiia: milă, pace şi sănătate de la unul în troiță marele Dumnezeu!*[23].

Ambele imagini rețin ideea călătoriei, a înaintării pe calea căutării sensului – lectura marcată de structurile ei spațio-temporale –, însă detaliile plastice ale cititorului înțelegând ceea ce citeşte, comparat cu o corabie, surprinde nu numai metafora *lecturii-călătorie,* ci şi atributele unei întreprinderi de dezvoltare personală. Pentru că, dacă „ceia ce umblă în întunerec şi în bezdnă, deacă n-au întinsă înainte calea cea netedă şi luminoasă a dăsluşirei înțelesului, [...] se închipuiesc celor ce călătoresc pre căi rătăcite şi neumblate şi nu se pot nicidecum dăzvoalbe să se îndireptêze", cei care înțeleg, nu numai că „umblă în lumină", dar au acces şi la un exercițiu de cunoaştere presupunând recuperarea reperelor „căii ştiute şi desluşite" de predecesorii a căror experiență de căutare a transformat spațiul cărții în „loc neted şi călduros", marcat de confortul şi sentimentul de securitate indus de ideea de familiaritate cu o tradiție implicită asumată şi asimilată. Efortul hermeneutic văzut ca „întinsă înainte calea cea netedă şi luminoasă a desluşirii sensului" devine, astfel, parte integrantă din acest proiect de dezvoltare şi ameliorare personală (unde protagonistul poate să se „ dăzvoalbe să se îndireptêze"), conceputâ, parcă, după etapele unei inițieri rituale ce ipostaziază momentul simbolic al *catabasei* „în întunerec şi în bezdnă " ori al călătoriei pe căi „rătăcite şi neumblate" ca moment anticipând trecerea la un nivel ontologic superior. Este nivelul atins în orice *călătorie inițiatică împlinită, văzută aici ca experiență ideală a lecturii* ce dispune de *instrumentele necesare* („vêtrilele întinse"), are o *finalitate bine precizată* („cârma tocmită"), şi, de ce nu, un context generos ce stă sub imperiul clarității, configurând, astfel, prin imaginea implicită a cititorului ce

[23] *Ms. 4389, f. 1 r.-v., Biblia de la Bucureşti,* 1688, în *Monumenta linguae Dacoromanorum, Pars I, Genesis,* ed. de Al. Andriescu, Vasile Arvinte, I. Caproşu, E. Lüder, P. Miron, M. Ujică, Iaşi, Editura Universității „Al. I. Cuza", 1988, p. 163.

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

trece prin probele *lecturii-călătorie iniţiatică* şi ale cunoaşterii de sine şi ale lumii – ca premise necesare cunoaşterii lui Dumnezeu[24] – *un model uman ideal.*

3. „...să ne cunoaşteţi, cum că ne sârguim pentru folosul obştii...". Autorul

Vom selecta aici, punctual, câteva atitudini autoreferenţiale ale predosloviilor configurând noi modele ideale, umane şi cărturăreşti deopotrivă, lăsând citatul să vorbească elocvent, cu impresia schiţării fugitive, dar în tuşe memorabile, a unor portrete de eruditi în cabinetul lor de lucru, reactualizând, parcă, imaginea Sfântului Ieronim, traducătorul Vulgatei, în meditatie asupra scrierilor sale, fie în interiorul cabinetului de studiu, ca în picturile lui Ghirlandaio, Caravaggio sau Rubens, fie, ca la Bellini, Palma il Vecchio şi din nou Rubens, într-o altă pânză, într-un spaţiu intermediar, deschis spre lume şi sintetizând-o simbolic, cum scrierile sfântului şi ale cărturarilor români o şi realizează, în fapt.

Iată-l, spre exemplu, pe Mitropolitul Ştefan al Ungrovlahiei într-un dialog confesiv cu cititorul, reflexiv şi autoreferenţial, cu interogări de sine şi mărturisire a lăsării în nădejdea puterii divine, aşa cum se configurează el în prefaţa la *Îndreptarea legii,* Târgovişte, 1652. Înainte de toate, *toposul înmulţirii talantului*, ca reper ce ţine de responsabilitatea asumată, vocaţia descoperirii, a scoaterii în lumină şi a facilitării accesului la sens: „Drept acéia şi Smerenia Noastră, văzând o comoară ca aciasta ascunsî şi ca o gradinî încuiată, plinî fiind de toate florile darului Duhului Sfânt, ale Purtătorilor şi însufleţiţilor de Dumnezeu Părinţi Sfinţi şi ai Lumii dascali şi luminători, carii au împlut toatî lumé de dulcé blagovonie a Duhului, gândii zicând: ce folos iaste de amândoaî să sté încuiate? Cum zice Scriptura. Mai vărtos, aducându-mi aminte de cuvântul stăpânului mieu Hristos pentru sluga cé viclénî ce ascunse talantul în pământ, ziş: să dau şi eu ceva Domnulul mieu deîn căte mi-au dat, ca să nu mă arăt să zic că voesc numai folosul binelui mieu. Ce voiiu cu toatî inema ca cerbul la izvoarăle apelor să-m pui toatî nădéjdé pre Maica Cuvântului Fiiului lu Dumnezeu".

În *Târnosanie,* Târgovişte, 1652, acelaşi Mitropolit Stefan, într-o mărturisire de vocaţie şi profesiune de credinţă, prin asumare a originii şi integrare în istoria neamului, cu evidenţierea a efortului propriu şi detaliu de ritm al trăirii şi al lucrului la tipărirea cărţii: „Nice odată nu mi-ar fi voia să lipsesc cu toată inema şi sufletul (o prea sfinţilor şi cinstiţilor miei fraţi şi tocma slujitori) să privăz cătu mi-e putearea cu lucrul, la toate la cealea ce sânt de treabă şi de folos, cinstitului şi sfântului nostru neam Creştinesc (de în carele mă trag şi eu), ca să se cunoască adevărat de toţi userdia şi căldura carea amu cătră sfânta a noastră maică Besearică, cum după altele am făcut şi cu aciastă Tărnosanie, de o am tipărit ca-n degrabă,

[24] Conform celor trei tipuri de pace din finalul *Cărţii a doua* a *Divanului* propunând concilierea trupului cu sufletul ca singură cale desăvârşită de aşezare în lume şi de dobândire a vieţii veşnice, *pacea cu sine* şi *pacea cu celălalt* sunt condiţii *sine qua non* ale *păcii cu Dumnezeu.*

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

carea e foarte de treabă Neamului nostru Țării rumâneşti, nefiindu-le pre limbă să poată înțeleage". Alături, imaginea de final optimistă, cu focalizare a propriei implicări, pe care textul, spune mitropolitul, o permite receptată în deplina ei intensitate afectuoasă – „priimiți, rog, buna mea userdie, cum, de va vrea Dumnezeu, o veți cunoaşte tocmai caldă în toate zilele" şi o augmentează prin promisiunea şi de alte „adăogiri" cu „dragostea descoperirei învățăturii de folosul țării şi a sufletelor voastre tuturora".

Interesante în mod particular predosloviile domnilor sau înalților prelați: Şerban Cantacuzino din prefața la *Apostolul,* Bucureşti, 1683, schimbă ordinea „etapelor" definirii de sine, dar construieşte aceeaşi perspectivă dublă, începând cu legitimarea de autoritate absolută – „de la Dumnezeu dându-ni-să Domnia", dublată şi cu recuperarea originilor imperiale, pe care, focalizând credința şi „facerea de bine" a antecesorilor săi, o converteşte în smerită datorie de a urma acelora ce „multă nevoință au arătat spre ceale besericeşti" (regăsim aici tuşele unui autoportret implicit).

În predoslovia la *Psaltire,* Buzău, 1701, Teodosie, Mitropolitul Ungrovlahiei, deşi exploatează magistral toposul modestiei pe întreg parcursul textului, prin micşorare a propriei persoane şi minimalizare a efortului său – „puțina şi mica mea ostenală", păstrează în subtext ceva din superioritatea implicită a autorității religioase, care, în introducerea la *Învățătură preoților pe scurt de şapte taine,* Buzău, 1702 se relevă din chiar incipitul direct, autoritar – invocarea lui Iisus ca Arhiereu al Arhiereilor pentru a impune, implicit, ierarhia arhierească, unde el însuşi se impune drept conducător al celei lumeşti, a Țării Româneşti. Chiar dacă, prin locul comun al modestiei, definirea de sine apare sub semnul consacratei sintagme „smerenia noastră", aşezarea în paralel a dublei referințe a urării – „Iisus şi smerenia noastră" – impune, deja, autoritatea, legitimând-o prin apel la o referință imuabilă, absolută. Remarcabilă această foarte fermă luare de poziție şi pentru că ea întăreşte, succint, dar sigur şi fără a lăsa loc de contestare, de polemică ori interogare, însuşi rolul cărții ce consacră datoria preoților, dar şi rolul arhiereului lumesc: *să învețe, să îndrepte, să întărească, să corecteze (să dezvețe, să dezrădăcineze*). La acest nivel, postulează mitropolitul, lucrurile nu sunt interpretabile, şi nici nu există libertăți sau potențiale compromisuri: „De care lucru şi poruncă ca aciasta dăm: Ca cealea ce să vor vedea într-însele a fi dreapte şi adevărate, să să ție cu toată paza; iară ceale protivnice şi carele să fac făr-de-cale, să se lase, şi să se leapede" (evident imperativul poruncii, fie şi nesusținut prin punctuație).

La Ioan Zoba din Vinț, în *Prédoslovie Cătră măriia sa craiul Ardealului*… la *Sicriiul de aur,* Sas-Sebeş, 1683, sunt, cu siguranță, mai multe elemente ce pot fi circumscrise autoreprezentării. Mai întâi, ofranda primei cărți – „aceasta iaste pârga dintâi a tipografiei noastre" – imagine regăsită, în diferite variante în predosloviile româneşti, de fiecare dată purtând cu ele o încărcătură estetică particulară, pentru că relaționează emoția primei reuşite tipografice ori cărturăreşti cu ideea de *rod dăruit.* Mai mult, importanța acordată începutului, întemeierii oricărei întreprinderi ce aşază totul sub semnul unui proiect de viitor în desfăşurare, într-un timp al facerii ca semn aducător de bine şi de continuitate.

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

Apoi, evaluarea de sine şi de aşteptări – „Iară acum nu ce am voit, ce numai ce am putut am închinat măriei tale" – şi inteligentă aşezare prospectivă sub protecţia scaunului crăiesc, susţinută strategic (sau, mai degrabă, camuflată strategic) într-o profesiune de credinţă presupunând continuarea activităţii tipografice: „De acum, de ne va agiuta Dumnezău, ţiind milostivul Dumnezău pre măriia ta în pace şi în sănătate, supt aripile măriei tale de alte prilejuri încă vom da rod tipografiei noastre", aşa cum, în prefaţa la *Cărare pe scurt,* Bălgrad, 1685, urarea adresată sieşi, pare întoarsă, în fapt, prin accentul schimbat cu abilitate, pe binele slujirii domnitorului: „Dumnezău noao încă să ne dia puteare, cum cu smerenie şi cu mare plecăciune să putem sluji Măriei tale până în sfârşitul vieţii noastre, Amin".

O particularitate în plus, în faptul că Zoba îi asociază urării, dedicaţiei şi semnăturii pe „toţi protopopii şi cu tot săborul rumânilor din Ardeal" în *Sicriul…* şi notează că, prin *Cărare pe scurt*, se închină el şi întregul Sobor Domnului Mihai Apafi. Interesantă această poziţie a preotului din Vinţ care se erijează în reprezentant al celorlalţi ierarhi, implicit: era îndreptăţit să facă asta? Este/ se simte recunoscut ca purtător de cuvânt al celorlalţi? Rămâne încă de cercetat.

Făcută întotdeauna prin raportare la Celălalt, că este el referinţa divină, ori aproapele, în diferitele sale ipostaze – domnitor, arhiereu, ori cititor simplu, *oferta de sine* asumă explicit această neputinţă a împlinirii individuale: „nimic nu fac singur", „că în mine niciun lucru vreadnic de cinste nu ştiu", mărturiseşte Damaschin, Episcopul Buzăului, în prefaţa deschizând *Apostolul* din 1704. De aceea, textul său se transformă, pentru a celebra reuşita scoaterii în lumină a cărţii, într-o smerită apologie a mulţumirii ca sinteză a tuturor virtuţilor: bunătate, milă, purtare de grijă, facere de bine etc. A da mulţumire, sugerează prelatul, este echivalent cu aducere de jertfă şi de aceea predoslovia şi cartea deodată cu ea, devin şi ele, implicit, o cale de închinare a jertfei. Asemenea fericitului Pavel, care „întru toate poslaniile sale şi mai ales la începuturi dă mulţemită lui Dumnezeu de toate" (model perfect pentru predoslovia ce marchează începutul cărţii), autorul se portretizează în acest chip al celui ce aduce slavă şi oferă cartea ca mulţumire pentru binefacere, cu bucurie şi asumare ce vorbesc, implicit, de pasiune, el fiind „iubitoriul de ostenele", precum Teodosie, mitropolitul Ungrovlahiei se definea la finalul cărţii tipărite şi prefaţate, adăpostindu-se exemplar în lucrul împlinit (*Triod,* Buzău, 1700).

Imaginea nu este departe de aceea prin care se identificase Radu Greceanu în dedicaţia către Brâncoveanu din *Pravoslavnica Mărturisire*, Buzău, 1691, ca „mult de bine-vă voitoriu şi gata a sluji": cât de frumoasă definire de sine în faţa celuilalt, cititorul contemporan, dar şi posteritatea recuperând cu emoţie reperele unei lumi exemplare unde cel ce scrie este „mult de bine voitoriu" şi pregătit să-l slujească pe cel pentru care scrie într-un ideal text de tip filoxenic, fiind gata, asemenea lui Avraam, să-l ospeteze şi să-l odihnească spiritual pe cel găzduit întru paginile cărţii sale, cu posibilitatea ca, fără să ştie, aşa să-i primească, precum într-un alt timp patriarhul biblic, pe îngeri, şi să ajungă şi el la „limana vieţii de veaci".

În fapt, topoii retorici ai modestiei ori invocând nevrednicia şi neajungerea mijloacelor pentru a slăvi îndeajuns măreţia subiectului, ca în *Cuvântu innaintea cărţii aceştiia către Preasfinţitul Mitropolit – t. 45, f. 1 r.–v* al *Bibliei de la*

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

Bucureşti, ori în prefaţa la *Cuvânt la mântuitoarea patimă a Domnului,* Râmnic, 1707, a lui Gheorghe Maiota („foarte neiscusit şi slab la cuvânt"), sunt, pe de-o parte, strategii de îmbunare a cititorului, influenţat să devină, astfel, mai indulgent cu posibilele greşeli („că oamenilor iaste dată datoriia greşalei şi *numai acela nu va greşi carele nu va nice scrie* [*s.n.*]", *Biblia de la 1688*). Pe de altă parte, sunt soluţii oratorice de amplificare a laudei, precum Gheorghe Maiota, care, într-o secvenţă memorabilă, insistând, prin repetiţie, pe faptul că *tace,* printr-o negaţie a negaţiei, cu arta de a spune contrariul a ceea ce mărturiseşte că nu poate spune, enumeră generos virtuţile mitropolitului Theodosie. Dăm un fragment mai amplu din acest panegiric, pentru a evidenţia nu doar un portret ideal de credinţă, dăruire şi erudiţie, ci şi felul ingenios prin care predosolvul „tace" şi „nu spune nimic", spunând, cu voluptate şi deplin, în fapt: „*tac* ne-adormirea cea de toate nopţile, posturile ceale ne-curmate, milosteniile ceale ne-încetate […] *las[ă]* nevoinţa ta cea mare, şi ne-lenevirea cea cu nevoinţă spre podoaba Besearecilor, spre îndireptarea celor păcătoşi, spre învăţătura celor Beseareceşti, spre îndireptarea celor lumeşti, spre chivernisirea celor săraci, spre priimirea celor rămaşi, spre ajutoriul celor străini, spre întoarcerea celor nepocăiţi, spre liniştea a toată turma cea sufletească şi trupească, ce-ţi iaste încredinţată dela Dumnezeu, carele aceastea toate te arată alt râvnitoriu Ilie şi nou Avraam. *Nu zic nimic* pentru bărbăţiia ta cea mare la întâmplări, pentru cea de săvârşit măsurăciune la norociri, pentru cea necrezută răbdare la durerile ceale cumplite, carele după vreame ţi-le pricinuiaşte bătrâneaţele ceale de mulţi ani, ca alt răbdătoriu Iov te arată de vreame ce casnicii tăi, şi câţi pentru cercetarea vin la chiliia ta [*s.n.*]". Elocventă, pentru imaginea de sine a predoslovului, dedicaţia din final, aşezînd din nou lucrarea sub semnul mulţumirii şi insistînd pe valoarea intenţiei de bună credinţă: „Priimeaşte dară până într-atâta gânditoriule de ceale dumnezeeşti arhierarha, cu ochiu blând acest mic dar al mieu, ca un semn de mulţămită, ca un zălog al desăvârşitei meale cucerii, şi nu te uita la micşorarea darului, ci la buna voinţă a dăruitoriului".

Dincolo de locul comun al smeririi de sine, nevoia recunoaşterii efortului personal şi a propriei imagini este omniprezentă. Asumându-se, analizându-se ori, chiar, citându-se (*Învăţături preste toate zilele,* Câmpulung, 1642, *Liturghie,* Bucureşti, 1680 etc. – „cum am zis şi mai sus") cu lucidă autoreferenţialitate, autorii epocii se cer *cunoscuţi* şi înţeleşi, cu întreaga lor activitate, chemând, profesionist, la comparaţie calitativă şi evaluare obiectivă a efortului de ameliorarea a tipăriturilor de dinaintea lor, precum „Grigorie, smeritul Mitropolit al Ungrovlahiei", în *Prédoslovie către pravoslavnicii creştini* la *Cazaniile* de la Bucureşti, din 1768: „am pus de au tipărit, însă nu pre cum au fost izvodul, că am găsit multe greşăli şi pe la multe locuri nu să înţelége. Pentru care cercaţi cărţile céle tipărite mai denainte şi céle de acum, şi, de veţi cunoaşte că iaste aşa, *nu cérem altă cérere* dela dragosté pravoslavii voastre, *fără numai să ne cunoaşteţi, cum că ne sârguim pentru folosul obştii, şi ostenelile noastre ca nişte părinţi iubitori de fii vă le dăruim*. Priimiţi dar daru cu dragoste, că toţi vă veţi folosi [*s.n.*]".

Un *eu auctorial* care cercetează şi vrea să îşi comunice explicit opinia îşi face tot mai simţită prezenţa („Insă eu dintru acésté descoper[ă] lucruri minunate, aflu

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

liniia némului rumânesc" – Episcopul Chesarie, în predoslovia la *Mineiul pe ianuarie*, Râmnic, 1779), vizând tot mai des introspecția şi căutarea de sine, ca în predoslovia Episcopului Filaret la *Mineiul pe aprilie*, ce oferă o magistrală imagine a unei ideale lecturi „în cărțile firii", în oglinda cărora, privindu-ne şi analizându-ne – „şi [de] *ne* vom învăța din povățuiré lor [*s.n.*]" „atunci cu adevărat ni să va arătă ființa noastră".

Iar „ființa noastră" se arată în deplinătate, cum tot predosloviile ne-o mărturisesc, prin recunoaşterea misiunii cu care suntem învestiți în fața cerului (vezi exemplul „duhovniceştilor slujitori" fiind aşezați de Dumnezeu, „aicé pre pământ […] împărțitori de cereşti taine", după explicitarea Episcopului Grigorie în introducerea la *Preoția*, Râmnic, 1749) şi în fața lumii.

Din această perspectivă, finalul *Mineiului pe octombrie,* unde Chesarie se autodefineşte, chemându-şi cititorii să-l recunoască în devotamentul său pentru comunitate – „şi pre mine mă cunoaşteți pururé că mai mult cinstesc folosul de obşte de cât răsuflaré ce-mi ține viiața, a căriia toate puterile duhovnicéşti si trupéşti sânt întinse în armonie ca nişte coarde, ca oricând le va mişca deégetele obştii, sânt gata a face glasul ce iaste plăcut la dragosté tuturora" –, construieşte o imagine neverosimil de frumoasă: un prelat ce îşi defineşte ființa – în deplinătatea ei duhovnicească şi trupească –, printr-o metaforă ce îl transformă, orfic, prin armonia vieții interioare şi exterioare, în instrument rezonator al iubirii şi devoțiunii pentru obşte, sub ale cărei degete e gata oricând să vibreze.

Nimic mai impresionant decât această profesiune de credință a unui arhiereu cărturar şi patriot al cărui cântec pentru obşte se bănuieşte că în 1780 ar fi fost curmat, pe neaşteptate, de inamici politici, tocmai datorită implicării sale în acțiunile nu doar de iluminare a neamului, ci şi de eliberare a lui de sub dominație străină. O profesiune de credință transformată, în context – alături de prefețele la celelalte cinci minee scrise înainte de a muri –, spre continuarea propriei metafore, în cântec de lebădă, testament spiritual iluminist lăsat moştenire succesorului său, Filaret, reflectând încă o dată „neaşezământul vremilor" şi al lumii româneşti de la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

4. „Ca un iubitori de învățături şi socotitoriu credinței ceii direapte, în mijlocul altor cărți..." Eruditi şi mecena

Astfel îl vede pe Udrişte Năsturel Mitropolitul Varlaam, care se „întâmpla", în 1644, la curtea lui Matei Basarab, în solie de pace din partea lui Vasile Lupu. Splendidă imagine de istorie culturală a perioadei, surprinzând detaliile efervescentelor schimburi de idei din întâlnirile eruditilor vremii, si, cu precădere, dialogul între doi mari cărturari, unul din Moldova, celălalt din Țara Românească, vorbind despre situația politică şi culturală din Ardeal, dar, mai ales, despre cea religioasă şi despre sufletele turmei transilvănene. Totul pornind, ca într-o exemplară poveste a *Bibliotecii-rezumat al lumii şi istoriei,* de la cărțile nou tipărite, aşa cum

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

recuperează prefaţa la *Răspunsul împotriva Catihismusului calvinesc* motivul care declanşase decizia Mitropolitului moldovean de a convoca Soborul din 1645 al ierarhilor din cele două ţări româneşti, unde, printre altele, s-a şi căzut de acord asupra *Răspunsului...:* „Pentr-aceaea, iubiţii miei fii, tâmplîndu-mi-se estimp în părţile Ţărâi Româneşti, cu treabe domneşti şi a nărodului, în Târgovişte, cu cea mai de frunte şi mai de-a firea vorovind, mai vârtos cu oarecare boiarin cinstit şi slovesnic şi a toată destoiniciia şi înţeleagerea harnic, direpţ pravoslavnic creştin, al doilea logotet şi frate Doamnei a bunului credincios şi a luminatului Domn Io Matei voivodă, cu mila lui Dumnedzău domnul Ţărâi Româneşti, dumnealui Udrişte Năsturel, carele, ca un iubitori de învăţături şi socotitoriu credinţei ceii direapte, în mijlocul altor cărţi noao ce mi-au arătat, adusu-mi-au şi o cărţulie mică în limba noastră românească tipărită".

Toate calităţile fundamentale ale unui erudit al timpului sunt prezente aici: înainte de toate, *darul elocvenţei* (de două ori marcat în aceeaşi propoziţie, dar cu referenţi diferiţi în relaţie de coordonare sintactică), *cinstea* şi *capacitatea de a discerne*, *dreapta credinţă, iubirea de învăţătură*. Portrete similare, memorabile, regăsim şi în alte predoslovii, aşa cum *Biblia de la 1688*, evaluând calitatea traducerii lui Milescu Spătaru – în descendenţa cărei se şi aşezau autorii grandioasei întreprinderi – schiţează, cu două epitete, profilul cărturarului, „dascăl şi învăţat în limba elinească".

Gheorghe Radovici, propunând modelul Mitropolitului Antim în prefaţa la *Octoihul* de la 1712, reia atributele exemplare, adăugând grija pentru obşte şi responsabilitatea faţă de sufletele turmei avute în pază, concentrate în metafora recurentă a *ierarhului erudit păstor binecuvântat, nevoindu-se zi şi noapte*: „Cine cunoaşte Dumnezeiasca râvnă şi multa grijă ce are prea sfinţitul şi de Dumnezeu trimisul Mitropolit al aceştii de Dumnezeu mântuite Eparhii a Uggrovlahiei, Kyr Anthim Ivirianul, pentru toată creştineasca lui turmă şi mai ales pentru cinstita ciată a cucearnicii voaste Preoţii, nu trebuiaşte să cearce pricina, pentru ce acum întâi au vrut să dea în typari cu a sa chieltuială aciastă carte a Octoihului, tălmăcită de pre vorba cea grecească şi slovenească pre limba noastră cea Rumânească. Sfinţiia sa, ca un bun Păstoriu şi ne-adormit, care nu încetează a osteni în toate zilele, cu lucrul, cu cuvântul, şi cu învăţătura, pentru mântuirea cea de obşte a oilor lui celor cuvântătoare, şi să nevoiaşte şi în zi şi în noapte pentru ca să facă ciata lui cea Preoţească să fie împodobită cu de tot fealiul de bunătate şi iscusenie, cunoscând folosul cel sufletesc. […]" ori „prea sfinţitului Mitropolitului nostru Kyr Anthim, carele cu dăscăliceştile lui vorbe şi cu înbunătăţatele lui osteneli şi cu a sa vreadnică de laudă pildă, vă face totdeauna iscusiţi la fieşte care faptă şi învăţătură Beserecească, şi vă bucuraţi în Domnul. Amin".

O nouă virtute a prototipului uman al epocii se decelează: alături de credinţă şi osteneala pentru mântuirea de sine şi de obşte, *iscusenia.* Capacitatea de a se forma, *cu ingeniozitate şi imaginaţie,* dar şi, mai ales, de a înmulţi talantul prin împărţirea lui cu aproapele. De altfel, acesta şi este una dintre calităţile esenţiale ce revin în descrierea unui alt tip de *protagonişti-model:* domnii, boierii ori eruditii

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

vremii în ipostaza lor de *mecena*, de dăruitori, către ceilalţi, de mijloace spirituale esenţiale şi de mare lipsă în veac, precum cărţile.

„Iubitoriu de ostenele" – precum minunat se autodefinea Teodosie, Mitropolitul Ţării Româneşti, la finalul predosloviei *Triodului* de la Buzău, din 1700, adăpostindu-se în lucrul împlinit şi în bucuria finalizării lucrării duhovniceşti şi intelectuale deopotrivă, cărturarul (prelat, despot luminat, boier iubitor de învăţătură, ori simplu locuitor ce avusese şansa accesului la instrucţie) simte nevoia şi datoria să înmulţească darul primit, împărţindu-l cu ceilalţi. Laitmotivul *lipsei de carte* este omniprezent în predosloviile enumerând motivaţiile fundamentale ce au îndemnat la tipărirea tomului ce tocmai ieşea la lumină, adesea cu entuziasmul sentimentului întemeierii unor repere culturale proprii şi a posibilităţii dăruirii „dar din dar" prin acoperirea unei lacune, precum în acelaşi text prefaţatoriu al lui Theodosie, exultând că, de acum „nu ne vom mai împruta […], ce şi noi ca ale noastre le vom avea şi altora cui va trebui de acestea, osârdie vom împărţi".

De o parte, modelul auctorial al cărturarului ce scrie sau tălmăceşte în limba proprie şi care (proiectând simbolic ipostaza exemplară a Apostolilor transcriind istoria hristică sub inspiraţia Duhului Sfânt), sunt receptaţi ca intercesori între cei simpli şi neînvăţaţi (proşti, în limba perioadei) şi sensul Scripturii, „pogorât" „tot mai pre înţelesul oamenilor, păn au început a scoate aşeaş cineş pre limba sa pentru ca să înţeleagă hiecine să să înveaţe şi să mărturisască minunate lucrurile lui Dumnedzău".

Pe de altă parte, aproape fiecare text configurează *tipul domnului creştin*, ce, prin susţinerea financiară a tipăririi cărţilor, veghează la sănătatea spirituală a supuşilor săi: „Măriia sa, ca un Domn creştin şi blagocestiv şi iubitoriu de besearică grijind ca un stăpân bun de folosul oilor lui Hristos, nu numai pentru ceale trupéşti, ce şi pentru ceale sufletéşti"[25]. Găsim aici, în concepţia mereu prezentă în predoslovii, responsabilitatea primordială a domnitorului, efectele ei reverberându-se nu numai asupra vieţii de aici, ci şi a celei de dincolo, într-o eternitate unde locul/rolul domnului creştin este asimilat o dată în plus cu acela al apostolatului: aleşi şi „rânduiţi" de Dumnezeu pentru oameni „ca să-i socotească şi să-i păzească", ei au şi responsabilitatea îndrumării sufleteşti a turmei pe care o stăpânesc. Altfel, implicit, însăşi mărirea rangului cade sub semnul lui *vanitas vanitatum,* ca toate ale lumii acesteia: „Că fără cuvântul lui Dumnezău neci pre Dumnezău nu-L cunoaştem, nece despre ispăsenia noastră nu ştim, şi fără de aciastia toate bunătăţile lumiei sânt în deşărt", cum glosează, în deschiderea *Noului Testament de la* Bălgrad, 1648, panegiricul închinat lui Gheorghe Rakoczi, „cu îndemnaria şi porunca denpreună cu toată cheltuiala" căruia fusese posibilă fundamentala întreprindere culturală românească, de pionierat, a tălmăcirii integrale a lucrării sacre în limba de obşte. Focalizarea *rolului domnului* de *susţinător al vestirii cuvântului lui Dumnezeu* – „în ţara Măriei tale, întru toate

[25] Amândouă citatele fac parte din *Cuvânt către cetitoriu* la *Carte [românească] de învăţătură,* Iaşi, 1643 (Varlaam, *Opere*. Alcătuire, transcriere a textelor, note şi comentarii, glosar şi bibliografie de Manole Neagu, Chişinău, 1991).

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

limbile" – adaugă un important detaliu de istorie culturală şi religioasă: domnitorul creştin, mecena al cărturarilor pe care îi trimite să se perfecţioneze în studiul limbilor sacre, pentru a putea reveni în ţară „să vestească cu de-adinsu cuvântul lui Dumnezău". Ne-am întreba ce subliniază aici acest *cu de-adinsul*. Este, oare, o sugestie de nuanţă politică religioasă, cu referire la strategiile calvine? Rămâne un răspuns de căutat într-o altă cercetare.

Deocamdată, focalizăm imaginea cărţii – „pomană neuitată în veaci": act de milostenie, ofrandă, danie binecuvântată[26] prin care cel ce dăruieşte (domn, boier, neguţător înstărit, tipograf ori prelat) este, ca în predoslovia la *Tâlcuirea Liturghiei*, Iaşi, 1697, a Hatmanului Lupu Bogdan, *semănătoriu de-nţelepciune.*

Şi, tot aici, notăm remarcabila strategie a enumerării elogioase a cărţilor tipărite sub mecenatul Domnului, în *Triod*, Buzău, 1700, Teodosie, Mitropolitul Ungrovlahiei aşezându-l chiar, pe Brâncoveanu[27] într-o absolută relaţie cu însuşi Dumnezeu cel ce dăruieşte fără să I se ceară, strategie exploatată şi în Predoslovia la *Octoihul* tocmai tipărit în acelaşi an, (amintit, în mod previzibil, în enumerare), ori în *Penticostarul* de la Buzău, 1701, care se transformă, parcă, într-un imn al cărţii şi al bibliotecii canonice exemplare. De altfel, panegiricele închinate lui Constantin Brâncoveanu sunt cele mai complexe şi mai complete elogii portretistice oferite de predoslovii. Poate numai *Dedicaţia* din C*easlovul* de la *1715,* închinată de Antim Ivireanul lui Ştefan Cantacuzino mai are o asemenea amplitudine de imagine şi slavă, construită pe o spectaculoasă arhitectură retorică

Doar câteva elemente selectate din chiar prefeţele tocmai amintite: în *Predoslovia* la *Octoih,* metafora preluată de la proorocul David *om-pom, ideal uman implicit,* „cel fericit şi drept", omul complet care ospătează, veseleşte, bucură, îndulceşte auzirea, primeşte oaspeţi pe cei osteniţi, însănătoşeşte, îmblânzeşte, împleteşte cununi (semn de biruinţă şi slavă dată Domnului). Metafora este adaptată magistral la Brâncoveanu şi *rodul* domniei sale, aşezate în relaţie directă cu strămoşii exemplari, pentru a construi imaginea unei dinastii al cărui dar/rol fundamental a fost tocmai întreprinderea culturală. Tot aici, *legătura între buna „împărţire"* (în şi cu rugăciune) *a vieţii domnitorului şi alegerea cărţilor date spre traducere şi tipar*, cum ar fi cele 12 *Minee*, ce ţin tot de buna organizare a timpului. Un *orizont de aşteptare* şi *unul de referinţă* (asumat şi în viaţa de zi cu zi, identificat cu ea), determinând, practic, relaţia dintre om şi cărţile pe care le citeşte (alege să le citească?): excepţională intuiţie *in nuce*, e drept, încă necristalizată deplin, dar prezentă şi simţită, de o modernitate de *excepţie.* Adăugăm valenţa de *document de istorie a vieţii private* (exemplu: programul de rugăciune al lui Brâncoveanu), totul sub mereu prezentul bemol al problemelor/ grijilor/ *cumplitelor vremi* în ciuda cărora domnul reuşeşte să susţină tipărirea de cărţi, construirea de biserici ori înfiinţarea de şcoli funcţionând aici strategic, ca un diez, ca un revelator evidenţiind o dată mai mult meritul şi efortul domnitorului, ca şi buna alegere, cu dreapta socotinţă.

[26] Vezi *supra*, nota.

[27] În predosloviile închinate lui Brâncoveanu, putem vorbi de un loc comun al enumerării lucrărilor tipărite sub oblăduirea Domnului, mecena şi mare iubitor de carte el însuşi.

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

Încheiem cu un citat amplu, revelator, din predoslovia Mitropolitului Teodosie la *Penticostar,* Buzău, 1701 oferind o s*umma* de virtuți exemplare*:* „Cu adevărat desăvârşit au sălăşluit întru al Măriei tale bun suflet sfântul Duh, şi pentru aciasta dai dăplin toate lucrurile desăvârşit, precum place lui Dumnezău; aşijderea şi faptele ceale bune, înțelepciunea desăvârşită, vitejâia sufletului, întărită dreptatea, desăvârşit curățeniia, până şi la cuvânt, blândeațelea aseamene cu ale proroculuı şi împăratului David, ertarea şi îngăduiala mai pe deasupra multora, buna dare a milelor mai pe sus de fieşte ce laudă, cu adevărat prea înălțate Doamne, la aceastea următoriu eşti sfântului Ioan cel milostiv. Iar după râvneala pravoslavniciei, ca un bun creştin, te aseameni cu marele împărat Constantin. Împodobit-ai cu adevărat, Doamne, prea slăvitul neam al strămoşilor Măriei tale Băsărăbeştii, aşa de bun Domn den mila lui Dumnezău păzitei Tărâi Rumâneşti fiind, care Țară alt Domn ca Măriia ta n-au avut până în zioa de astăzi den dăscălecătoarea ei. Laude alții ceale vreadnice de vedearea ale besearecilor şi ale mănăstirilor zidiri, şi cealealalte ale Măriei tale minunate lucrări, iară smereniia noastră, şi de acealia să minunează şi aceastea le prea laudă, adecă cea desăvârşit podoabă, care Măriia ta ai făcut la besearecile lui Dumnezău, îmbogățindu-le cu tipărirea, mai înnainte a sfintei Evanghelie, ca un temei al pravoslavniceştii noastre credințe, apoi cu a celor doaosprăzece Minee, apoi cu Paraclitiki, după aciasta cu Triodul, pentru care smereniia noastră mult mulțămeaşte Măriei tale şi datori sântem cu toții să ne rugăm lui Dumnezău pentru îndălungată viață şi spăsenie a Măriei tale. Şi acum mai pe urmă bine ai vrut Măriia ta de ai tipărit veselitoriul acesta Penticostariu, ca şi cealialalte, cu a Măriei tale chieltuială, s-au tipărit foarte după dumnezăiasca plăceare, carele în zilele ceale veselitoare cântându-se, bucurie mare aduci noao, şi având zilele învierii Domnului au înviiat noao gândul, şi ne face mai sârguitori la dumnezăiasca slavoslavie. Şi sfârşindu-se cartea aciasta la pogorârea sfântului Duh, părtaş cu adevărat face pre toți pravoslavnicii dumnezăescului Duh”[28].

În finalul acestui portret al *creştinului ideal,* remarcăm, din nou*,* raportarea la celelalte cărți „mai denainte” (aşa cum va fi receptată şi mai târziu, de Iacov, Mitropolitul Moldovei, în scrisoarea sa către cititorii *Adunării de multe învățături,* Iaşi, 1757), ca întreprindere culturală coerentă, de parcurs şi expresie deontologică şi de asumare a celui ce are conştiința responsabilă a propriilor fapte şi (re)cunoaşterea celor de referință de dinaintea sa.

Ideea care se relevă este emblematică şi explică, în fapt, întreaga grijă a cărturarilor români pentru acțiunile lor intelectuale şi pentru portretele de „binefăcători” ai cărții conturate în panegiricele deloc rare: *scoaterea în lumină a unei cărți este un act cultural ce vine în continuarea şi descendența ideii şi atitudinii, pregătind şi construind posteritatea şi oferindu-i nu doar acces la carte, ci şi la modele umane depline, ameliorate tocmai prin vecinătatea inițiatică a cărții înseşi, în toată complexitatea ei (ca probă/ sau provocare la/ de introspeție, dar, oglindă a lumii şi a lui Dumnezeu).*

[28]Teodosie, Mitropolitul Ungrovlahiei, *Predoslovia* la *Penticostar,* Buzău, 1701.

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Bianu, Ioan, Hodoş, Nerva, Simonescu, Dan, *Bibliografia românească veche. 1508–1830,* Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române 1903–1944 (BRV).

Biblia de la Bucureşti 1688, ediţie îngrijită de Vasile Arvinte şi Ioan Caproşu, vol. I şi II, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2001–2002.

Cantemir, Dimitrie, *Divanul*, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi comentarii de Virgil Cândea, text grecesc de Maria Marinescu-Himu, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1974.

Cantemir, Dimitrie, *Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor*, I, ediţie îngrijită, studiu introductiv, glosar şi indici de Stela Toma, Bucureşti, Editura Minerva, 1998.

Carte românească de învăţătură, 1646, ediţie critică de Andrei Rădulescu & Colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei RPR, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1961.

Costin,Miron, *Opere II*, Ediţie critică îngrijită de P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1963.

De Villehardouin, Geoffroy, *Cucerirea Constantinopolului*, Cluj, Editura Limes, 2002, traducere şi note de Tatiana Ana Fluieraru, ediţie îngrijită şi prefaţată de Ovidiu Pecican.

Gracián, Balthasar, *Cărţile omului desăvârşit,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1994.

Ivireanul, Antim, *Opere,* ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Minerva, 1972.

Monumenta linguae Dacoromanorum, Pars I, Genesis, ed. de Al. Andriescu, Vasile Arvinte, I. Caproşu, E. Lüder, P. Miron, M. Ujică, Iaşi, Editura Universităţii, „Al. I. Cuza", 1988.

Noul Testament tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ştefan,

Mitropolitul Transilvaniei, reeditat după 350 de ani cu binecuvântarea Înaltpreasfinţitului Andrei, Arhiepiscopul Alba Iuliei, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, 1998.

Olteanu, Pandele, *Floarea darurilor* sau *Fiore di virtù,* studiu, ediţie critică pe versiuni, după manuscrise, traducere şi glosar în context comparat, Timişoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1992.

Varlaam, *Opere*, alcătuire, transcriere a textelor, note şi comentarii, glosar şi bibliografie de Manole Neagu, Chişinău, 1991.

Resurse electronice

http://www.crestinortodox.ro/sfaturi-duhovnicesti/parintele-teofil-paraian-despre-trezvie-68435.html, 30 septembrie2013

ABSTRACT

The prefaces of the Romanian ancient texts often feature the dialectic relation between *the book* and *the writer* – in the wide connotation of the term, including the editor of the text, the copyist, the translator, the type-setter and, of course, the original author of the 'escort text' – and configures, from various typologies, an ideal human model upon which the entire motivation of writing is being set up.

Turned into an exemplary reference – "there is no other thing more precious, necessary and useful to all of us" (*The Preface* of Gregory, the Metropolitan of Wallachia to the *Collection of Christian Questions and Answers,* 1765), *the book* will thus reveal, together with the "useful knowledge brought to the community", the idea of recovering the reader's soul by means of "bringing him to light out of the obscurity of ignorance" (*The Preface* signed by Neofit, the Metropolitan of Hungarian Wallachia to the *Celebration Homilies,* 1742). In such a manner the book will lay out exemplary portraits which embody the main virtues so much appreciated in this period.

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)

From this perspective, we will analyze to what extent *the author of the preface himself gathers the attributes of an ideal protagonist of this epoch*, which are *his deontological relations to writing and to the reader to whom he addresses* and how – either we speak of *self – referentiality* of the "lover of labor", while printing the text, of the invocation of the *auctoritas* or of the *panegyric discourse*, re-traceable in the encomiums to aulic or religious authorities – *such prefaces remain always centred upon and feature a whole strategy of focusing on certain complex human prototypes* (the saint, the hero, the good Christian, praying and merciful, the scholar – crusader, the zealous, the discerner, the enlightened king, the spiritual founder – prelate, etc.). On such premises it is our intention to recompose a *panoramic image of the axiological system* of a world in which the relationship with the divinity and the 'neighbor near by' are facing the challenge of a deep reconfiguration as a consequence to the direct access to the book written in their own language

Keywords*:* book, author, ideal human model, prologues.

BDD-A6967 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:51 UTC)